

Marijana Jukić

Hrvatski državni arhiv
Marulićev trg 21
Zagreb

OD SAVEZA KULTURNO-PROSVJETNIH DRUŠTAVA HRVATSKE DO HRVATSKOG SABORA KULTURE (1948-1991): PRILOG POZNAVANJU POVIJESTI KULTURNO-UMJETNIČKIH DRUŠTAVA HRVATSKE

UDK 061.237(497.5) "1948/1991"

Pregledni rad

Savez kulturno-prosvjetnih društava Hrvatske (dalje: Savez) bio je usmjeren na okupljanje, njegovanje i skrb o hrvatskoj narodnoj glazbenoj, dramskoj i folklornoj kulturnoj baštini. Taj posao uspio je zahvaljujući entuzijazmu članova amaterskih kulturno-prosvjetnih društava na području Hrvatske. U tekstu je predstavljen osnutak, povijesni razvoj Saveza, način sređivanja fonda i konačna struktura sređenog fonda.

Ključne riječi: *Savez kulturno-umjetničkih društava, Prosvjetni sabor Hrvatske, Hrvatski sabor kulture, kulturni amaterizam, glazba, folklor, dramska umjetnost, Hrvatski državni arhiv*

Kulturne prilike u Hrvatskoj nakon Drugog svjetskog rata

Nepismenost, nerazvijena mreža škola, nedostatak kulturnih ustanova i malobrojna kulturna publika bili su problemi s kojima se suočila nova vlast nakon Drugog svjetskog rata. Općoj kulturnoj zaostalosti pridonijela su ratna razaranja. Tijekom obnove zemlje u prvim poratnim godinama, prosvjećivanje je bilo važan politički i društveni zadatak. Prosvjetna politika osmišljavana je na nekoliko razina, a izvršno tijelo je bio Kulturno-umjetnički odsjek Ministarstva prosvjete Narodne Republike Hrvatske (dalje: NRH), čije su odluke provodili lokalni organi vlasti uz pomoć masovnih političkih organizacija.¹ Politika prosvjećivanja

¹ HR HDA 1220. CK SKH. Politbiro CK KPH. Sjednica održana 27. prosinca 1946.

podrazumijevala je podizanje opće kulturne i prosvjetne razine stanovništva.² Osnovno obrazovanje odraslih u Hrvatskoj organizirano se provodi od 1947. kada su doneseni prvi propisi: Uredba o školama za opće obrazovanje radnika, Uredba o općeobrazovnim tečajevima i Okvirni plan rada na narodnom prosvjećivanju te otvaranjem škola u većim gradovima i industrijskim središtima.³ Već 1948. počinju se priređivati tečajevi, kasnije se osnivaju čitalačke grupe, knjižnice, muzeji, kazališta i kina. Raspon tečajeva sadržajno je bio veoma širok: opismenjavanje, opća kultura, nacionalna povijest, zdravstvo, higijena, domaćinstvo, odgoj djece, obrti i sl. Koordinator cjelokupnog projekta bila je Narodna fronta Hrvatske. Rijetki su gradovi u Hrvatskoj u kojima je u tom razdoblju postojao kulturni amaterski život. U mnogim sredinama kulturno-prosvjetna društva su jedini nositelji prosvjećivanja i kulturnog života uopće. Pored njih, značajan doprinos u izgradnji i provođenju socijalističke koncepcije kulture dale su brojne kulturne institucije, umjetnička udruženja, novine, časopisi za društvena i kulturna pitanja.

Pregled rada Saveza kulturno-prosvjetnih društava Hrvatske

Počeci Saveza sežu u 1859. kada je u Karlovcu osnovano Društvo karlovačkih pjevača. Godine 1875. osnovan je Pjevački savez Hrvatske (Savez hrvatskih pjevačkih društava) koji je objedinjavao pjevačka društva i zborove s ciljem da preko glazbe i uz njenu pomoć budi, razvija i učvršćuje domoljublje, nacionalnu svijest i nacionalno jedinstvo naroda kojemu su društva prema svojim nazivima pripadala.⁴ Savez hrvatskih pjevačkih društava je djelovao do 1947. kada njegovu ulogu preuzima Savez kulturno-prosvjetnih društava Hrvatske.⁵ Savez je osnovan 30. svibnja 1948. s ciljem da ostvaruje politički utjecaj na sve oblike kulturno-prosvjetnog rada u Narodnoj Republici Hrvatskoj prvenstveno u izvršavanju Petogodišnjeg plana.⁶ Prva godišnja skupština održana je 4. prosinca 1949. u Zagrebu. Na njoj je izneseno iscrpno izvješće o dotadašnjim rezultatima rada kulturno-umjetničkih društava u Hrvatskoj te usvojen osnovni plan i program rada Saveza, s ciljem nastavka osnivanja kotarskih i gradskih saveza kulturno-prosvjetnih društava.⁷

Savez se bavio problemima kulturno-prosvjetnog rada, okupljao kulturno-umjetnička društva, saveze nacionalnih manjina svih gradova i sela, priređivao festivale, smotre i natjecanja. Prva značajnija akcija bio je I. festival Saveza kul-

² Na zemaljskom savjetovanju povjerenika za prosvjetu, instruktora i referenata za narodno prosvjećivanje kotarskih i gradskih narodnih odbora održanom u kolovozu 1948, doneseni su zaključci (potaknuti statistikama iz 1947. o 200.000 nepismenih u Hrvatskoj) o likvidaciji nepismenosti pod geslom "opismeniti sve nepismene do 45 godina starosti".

³ NN 105/1947.

⁴ Tomašek, A. Hrvatski pjevački savez kao čuvar narodnosnog osjećaja, *Riječi*, Matica hrvatska Sisak, 2(2000), str. 101-103.

⁵ <http://www.hrsk.hr> (19. rujna 2008).

⁶ HR HDA 1228. RK SSRNH. II. Kongres Narodne fronte Hrvatske 1949, kut. 3.

⁷ HR HDA 1951.2.1. Hrvatski sabor kulture. Skupština, kut. 2.

turno-prosvjetnih društava u Hrvatskoj (u rujnu 1949).⁸ Na festivalu je sudjelovalo 39 radničkih društava, 14 omladinskih, 8 kulturno-umjetničkih društava (dalje: KUD), 25 ogranaka *Seljačke sloge*,⁹ pododbori *Prosvjete*,¹⁰ 6 grupa iz seljačkih radnih zadruga, 7 manjinskih KUD-ova i 15 pionirskih grupa te gosti iz ostalih republika. Nakon uspješnog festivala nastavilo se s godišnjim kulturnim manifestacijama i festivalima. U sveopćem valu omasovljavanja, priređivane su smotre i festivali na svim razinama, republičkim, oblasnim, kotarskim, gradskim i općinskim. Regionalne i općinske smotre ulazile su u sustav natjecanja za republičke smotre. Republičke smotre i festivali bili su dio smotre *Radničko kulturno stvaralaštvo*.¹¹ Festivali su postali tradicionalni. Programi svih susreta sastojali su se od natjecateljskog dijela i samostalnih nastupa. Smotre i festivali bili su najbolji pokazatelj postignutih rezultata društava. Značajni rezultati postizani su u kazališnom amaterizmu i zbornom pjevanju. Savez je pojedince i ansamble koji su na susretima postizali visoku izvođačku kvalitetu predlagao i slao na međurepublička i međunarodna natjecanja.¹² Velik doprinos Saveza ostvaren je djelovanjem u najnerazvijenijim dijelovima Hrvatske s visokom stopom nepismenosti stanovništva.¹³ Savez je aktivno sudjelovao u obilježavanju važnih obljetnica i praznika, raspisivao nagradne natječaje, sudjelovao u javnim priredbama i ostalim akcijama narodne vlasti.¹⁴ Tijekom 1948. osnovani su savezi kulturno-prosvjetnih društava za Bjelovar, Dalmaciju, Istru, Karlovac i Liku, Rijeku i Gorski kotar, Sisak, Slavoniju, Varaždin i Zagreb. Savez je na različite načine pomagao oblasne saveze, prije svega materijalno i organizacijski odnosno kadrovski, šaljući stručni kadar za davanje instrukcija, literaturu, rekvizite i sl.

Unatoč stalnim materijalnim problemima broj KUD-ova se iz godine u godinu povećavao. Prvo poslijeratno omladinsko kulturno-umjetničko društvo bilo je *Joža Vlahović*, čija je folklorna sekcija postizala značajne rezultate.¹⁵ Već 1949. djeluje 6 gradskih i 41 kotarski te 16 kotarsko-gradskih saveza kulturno-prosvjetnih društava, 28 frontovskih i građanskih društava, 560 ogranaka *Seljačke sloge*, 181 pododbor *Prosvjete*, 72 grupe u seljačkim radnim zadrugama i 374 ostalih seoskih društava i grupa.¹⁶ Godine 1955. u Hrvatskoj je djelovalo oko 8.500 raznovrsnih što stalnih što povremenih KUD-ova i skupina u koje je bilo uključeno oko 200.000 članova (radnička i narodna sveučilišta, knjižnice i čitaonice, klubovi naprednih zadrugara, radničke škole i klubovi, dvogodišnje škole za

⁸ Festival je održan na inicijativu Komisije za agitaciju i propagandu (Agitprop) CK KPH.

⁹ Hrvatsko seljačko prosvjetno društvo *Seljačka sloga* osnovano je na temeljima Hrvatskog seljačkog prosvjetnog i dobrotvornog društva *Seljačka sloga* osnovanoga 1925.

¹⁰ Jelić, V. Prosvjetno kulturni rad na selu, *Kulturni radnik* (Zagreb), 1-2(1954), str. 142-146.

¹¹ U organizaciji Vijeća Saveza sindikata Hrvatske.

¹² Abrašević u Valjevu, Beogradska revija amaterska malih scena, Međunarodni korski festival u Celju i dr.

¹³ U selima nepismenost stanovništva dosegla je gotovo 100%.

¹⁴ Nagrada za kratku priču, skladbe i dr. što je bilo objavljivano u *Kulturnom radniku*.

¹⁵ KUD je osnovan 29. svibnja 1945. na inicijativu Agitpropa Glavnog odbora USAOH-a.

¹⁶ HR HDA 1220. CK SKH. Agit-prop. odjeljenje, kut. 10.

seosku omladinu, tečajevi Crvenog križa, KUD-ovi, amaterska kazališta, domovi kulture, prosvjetni domovi i dr.).¹⁷

S obzirom na stalni rast broja društava članova Saveza, a radi bolje povezanosti odnosno poboljšanja rezultata, uže suradnje i koordinacije u radu svih društava, došlo je do promjena u organizaciji Saveza. Na saborovanju u prosincu 1955. Savez je preimenovan u Prosvjetni sabor Hrvatske (dalje: Sabor). Ovim preustrojem stvorena je stalna konferencija koja se bavila problemima prosvjetnih i umjetničkih društava te njihovim utjecajem na kulturni i zabavni život, s posebnim osvrtom na rad amaterskih kazališta, glazbenih društava, domova kulture (knjižnice i čitaonice), kinematografa (radio i televizija) te na razvijenost i razinu kulturnog i zabavnog života na području NRH, a posebno na selu.¹⁸ Osnovna djelatnost ostala je nepromijenjena - koordinacija kulturno-prosvjetnih organizacija i ustanova, okupljanje i suradnja s raznovrsnim stručnim udruženjima i istaknutim stručnjacima¹⁹ radi kvalitetnijeg i stručnijeg rada na kulturno-prosvjetnim programima.

Dakle, Sabor je bio zamišljen kao organizacijski oblik za objedinjavanje kulturno-prosvjetnih društava, organizacija i ustanova, mjesto dogovora i usmjerenja kulturne politike u socijalističkom duhu na jedinstvenom kulturnom i obrazovnom programu, uz sudjelovanje saveza, društava, istaknutih i iskusnih prosvjetnih i kulturnih radnika. Na lokalnoj razini osnivane su kotarske prosvjetne skupštine i općinska prosvjetna vijeća.

Pored *Seljačke sloge* (sa 600 ogranaka) i *Prosvjete* (s oko 300 pododbora) Sabor je objedinjavao rad Radničke kulturno-prosvjetne zajednice koja je okupljala radnička kulturno-prosvjetna društva, radnička sveučilišta, Zadržni savez (prosvjetni rad u zadržnim organizacijama i klubovima naprednih zadržgara), Narodnu omladinu Hrvatske, Savez vatrogasnih društava Hrvatske, Narodnu tehniku Hrvatske i mnoge profesionalne prosvjetne i kulturne institucije (škole, kazališta, muzeje i dr.), koje su na svoj način pridonosile i sudjelovale u kulturno-prosvjetnom radu u najširim slojevima naroda.

Uočivši problem umjetničkog i stručnog vodstva mnogobrojnih umjetničkih sekcija i ansambala, Sabor je krenuo s priređivanjem stalnih stručnih savjetovanja i tečajeva za rad s amaterskim društvima. Već 1948. šalje pozive na tečaj za učitelje za rad sa zborovima i kazališnim drušinama. Nakon 1954. tečajevi se održa-

¹⁷ HR HDA 1231. RO SSOH. Agit-prop. odjeljenje, Komisija za kulturno-prosvjetni rad, kut. 114.

¹⁸ HR HDA 1231. RO SSOH. Kulturno-prosvjetna komisija, kut. 140. Godine 1957. u Hrvatskoj je djelovalo 766 KUD-ova s 80.500 članova. Društva su imala 2.322 sekcije (650 kazališnih, 397 folklornih, 635 instrumentalnih, 395 tamburaških orkestara, 98 limenih glazbi, 11 puhačkih orkestara, 114 zabavnih orkestara, 247 pjevačkih zborova, 107 recitatorskih, 50 literarnih, 28 likovnih, 17 baletnih i 87 raznih drugih sekcija (šah, film, radio i tele-klubovi). Održano je 2.103 predstave, 494 koncerta, 429 lokalnih smotri i festivala, 539 priredbi narodne glazbe i plesa, 1.316 raznih prigodnih priredbi, 258 radioemisija, 84 izložbe. Postojalo je 36 dječjih kazališta i kazališta lutaka koji su održali 145 predstava. Ukupno 8.985 raznih priredbi s 2,315.720 gledatelja.

¹⁹ Drago Ivanišević, Emil Cossetto, Ivan Ivančan i dr.

vaju u organizaciji novoosnovanih saveza: glazbeni u organizaciji Saveza muzičkih društava Hrvatske, kazališni u organizaciji Saveza amaterskih kazališta Hrvatske, knjižničarski u organizaciji Saveza knjižnica i čitaonica Hrvatske. Time je započeta bogata tradicija priređivanja tečajeva stručnog i obrazovnog usavršavanja voditelja raznih vrsta amaterskih skupina (za zborovođe, redatelje, voditelje dramskih, kazališnih družina i folklornih grupa).

U vezi s obrazovnim programom za odrasle, Sabor je odlučio da se s povremenih, prigodnih i neredovitih tečajeva i akcija prijeđe na stalne, čvrste i planski organizirane oblike obrazovanja preko narodnih i radničkih sveučilišta, dvogodišnjih škola za seosku omladinu, stručnih i domaćinskih škola, gospodarskih škola i tečajeva naprednih zadrugara, klubova Narodne tehnike Hrvatske, čitaonica i dr. Za sela su bile zadužene *Seljačka sloga* i *Prosvjeta* koje su priređivale praktične (o higijeni, zdravstvu, pčelarstvu, voćarstvu, naprednom gospodarstvu i sl.) i osnovne općeobrazovne tečajeve za odrasle. Nastavljeno je s osnivanjem čitaonica, narodnih knjižnica i prosvjetnih domova, kako bi se kultura i umjetnost približili seoskim masama. Godine 1956. Sabor je počeo s osnivanjem škola za seosku omladinu s ciljem dopunskog obrazovanja odraslih, prvenstveno mladih na selu.

U siječnju 1969. Sabor širi svoju djelatnost. U Sabor su ujedinjeni Savez amaterskih kazališta i kazališnih društava Hrvatske, Hrvatsko seljačko prosvjetno društvo *Seljačka sloga*, Savez muzičkih društava i organizacija Hrvatske i Savez ustanova i organizacija za širenje knjige Hrvatske. Kao obrazloženje ujedinjenja saveza u Sabor navedeno je da se "pokazalo među ostalim da bi u strukturi samih organizacija bilo korisno u sadašnjem trenutku ujediniti mnoge specijalizirane snage i u republičkim okvirima integrirati neke organizacije koje imaju dodirne programske koncepcije. Povećala bi se kvaliteta zajedničkim planiranjem, usklađivanjem akcija, zajedničkom administracijom, financijskim poslovanjem i drugim prednostima veće organizacije."²⁰

Sljedeća izmjena uslijedila je 1982. kada je Sabor promijenio naziv u Kulturno-prosvjetni sabor Hrvatske. Uvedeno je delegatsko načelo organiziranosti, tj. "delegati svih organizacija zainteresiranih za kulturu odgovorno i ravnopravno sudjeluju u dogovoru o zajedničkim zadacima Kulturno-prosvjetnog sabora Hrvatske značajnim za ostvarivanje kulturne politike".²¹

Posljednja izmjena nazivlja u Hrvatski sabor kulture usvojena je na skupštini održanoj 22. travnja 1991. Značajnija promjena je uslijedila nakon sjednice održane 3. prosinca 1991. Ovlasti skupštine preuzelo je Vijeće, a odbori su preimenovani u savjete, kao stručna tijela za pojedina područja umjetničkog djelovanja. Radi boljega povezivanja, unapređivanja i postizanja uvjeta za rad te konti-

²⁰ HR HDA 1953. Savez muzičkih društava i organizacija SR Hrvatske, kut. 1.

²¹ HR HDA 1951.2.4. Hrvatski sabor kulture. Predsjedništvo. *Programska orijentacija Kulturno-prosvjetnog sabora Hrvatske* 1983, kut. 21.

nuiteta održavanja susreta, odlučeno je da se pristupi novoj funkcionalnoj organizaciji amaterskih kulturnih djelatnosti, a da se pritom zadrži i postojeća teritorijalna organizacija. Nova organizacija sastoji se od saveza (Savez pjevačkih zborova Hrvatske, Savez tamburaških orkestara Hrvatske, Savez harmonikaških orkestara Hrvatske, Savez plesnih ansambala, Savez folklornih ansambala, Savez likovnih amatera Hrvatske) koji su članovi Sabora.

Danas, temeljem Zakona o udrugama²² i odredbama statuta, Sabor djeluje kao matični savez udruga koji objedinjuje amaterska društva na području Hrvatske. Djeluje neposredno putem svojih stručnih savjeta, saveza amaterskih kulturno-umjetničkih društava (Savez pjevačkih zborova Hrvatske, Savez harmonikaških orkestara Hrvatske, Savez puhačkih orkestara Hrvatske, Savez tamburaških orkestara Hrvatske, Savez folklornih ansambala Hrvatske, Savez kazališnih grupa Hrvatske, Savez plesnih ansambala Hrvatske i Savez likovnih sekcija Hrvatske) i amaterskih kulturnih zajednica u općinama. Sabor djeluje kao javna tribina za raspravljanje o aktualnim pitanjima kulture i pokretač je mnogih kulturnih akcija. Svojim radom pridonosi jačanju i širenju kulturnih vrijednosti među radnim ljudima i građanima, razvija kulturne djelatnosti, organizira kulturne akcije i sudjeluje u rješavanju teoretskih i praktičnih pitanja u oblasti kulture.²³

Iako je Sabor tijekom dugogodišnjeg postojanja u nekoliko navrata doživio izmjene naziva i širio djelokrug rada, temeljna djelatnost od osnutka bila je ista. Njegova radna tijela najbolje prikazuju bogato i raznoliko djelovanje:

Odbor za kazališnu kulturu. Odbor se brinuo o promicanju kazališne kulture i pružao stručnu pomoć kazališnim skupinama kroz raznovrsne edukativne forme, medijske promocije i dostupnost dramske literature. U radu je osnivao stalne i povremene komisije. Odbor je aktivno sudjelovao pri organiziranju republičkih i saveznih susreta i festivala dramskih amatera s ciljem izmjene iskustava, poticanja i natjecanja među skupinama. Važan segment rada odnosio se na obrazovanje stručnog kadra (savjetovanja, seminari, tečajevi za voditelje kazališnih i recitatorskih amaterskih grupa). Pored tiskanja stručne literature, publicirani su priručnici za kazališne amatere i popunjavana je bogata dramska knjižnica za posudbu članovima. Danas Sabor raspolaže s nekoliko tisuća kazališnih tekstova koji su na raspolaganju kazališnim skupinama. Nakon sjednice Sabora u prosincu 1991. Odbor je preimenovan u Savjet za kazališnu kulturu.

Odbor za glazbenu kulturu. Odbor je objedinjavao cjelokupnu djelatnost glazbenih amatera Hrvatske. Radio je na razvoju glazbenih društava, usmjeravao i davao stručne savjete, koordinirao i izdavao stručnu literaturu. Do ožujka 1979. Odbor je uz glazbenu obuhvaćao i plesnu kulturu.²⁴ Priređivanjem festivala i smotri za zborove te puhačke, harmonikaške i tamburaške orkestre, omogućavao

²² NN 70/1997.

²³ HR HDA 1951.1. Hrvatski sabor kulture. Normativni akti.

²⁴ U ožujku 1979. ples je izdvojen u novoosnovani Odbor za plesnu kulturu.

je predstavljanje vrhunskih dostignuća amaterskog muziciranja. Odluke o sudjelovanju donosili su selektori i stručni odbori na temelju izvođačke vrijednosti prijavljenih. Način i uvjeti sudjelovanja na festivalima određivani su zadanim propozicijama. Izvođači izabrani na republičkim festivalima upućivani su na savezne i međunarodne festivale te razna gostovanja (bilo da je riječ o zborovima ili glazbenim orkestrima). Poseban segment rada odnosio se na stručno obrazovanje glazbenih kadrova (savjetovanja, tečajevi i seminari za zborovođe, dirigente orkestara i nastavnike glazbene kulture). Pored redovitih manifestacija, Sabor je poticao i financijski pomagao razne koncertne priredbe, ali i susrete izvan njegovih okvira koji su bili od šireg kulturnog značaja. Odbor je raspisivao natječaje za određene glazbene potrebe (npr. male skladbe za klavir, skladbe za puhačke orkestre, dječje pjesme uz pratnju i bez pratnje i sl.).

Nakon ujedinjavanja Saveza muzičkih društava i organizacija Hrvatske u Sabor, nastavljena je tradicija izdavanja glazbene literature za potrebe glazbene izobrazbe (zbirke, skladbe, priručnici i sl.). Sabor je izdavao časopise *Muzička biblioteka*, *Muzika* i *Muzička kultura* te ostalu stručnu glazbenu literaturu namijenjenu pjevačkim zborovima, tamburaškim, harmonikaškim i puhačkim orkestrima. Kao rezultat dugogodišnjeg sakupljanja, Sabor raspolaze tisućama skladbi namijenjenih mješovitim, muškim, ženskim, dječjim zborovima, tamburaškim, harmonikaškim i puhačkim orkestrima. Nakon sjednice Sabora u prosincu 1991. Odbor je preimenovan u Savjet za glazbenu kulturu.

Odbor za popularizaciju knjige. Odbor je uključivao sve akcije i manifestacije kojima je cilj bila prezentacija i popularizacija knjige. Osim širenjem i popularizacijom knjige, Odbor se bavio analizom stanja bibliotečne djelatnosti, akcijom otvaranja novih školskih knjižnica, savjetovanjima o položaju knjige i književnom stvaralaštvu za djecu (tribine, izložbe i rasprave). Pri Odboru je djelovalo nekoliko komisija. *Komisija za Mjesec knjige Hrvatske* je u suradnji s velikim brojem suorganizatora (škole, centri za kulturu, radne organizacije, izdavači, knjižare) priređivala najznačajniju manifestaciju *Mjesec knjige Hrvatske*.²⁵ Od 1972. *Mjesec knjige Hrvatske* obogaćen je akcijom otvaranja školskih knjižnica u nedovoljno razvijenim krajevima Hrvatske. Akcija se provodila u suradnji s Razvojnomo službom NSK,²⁶ regionalnim zavodima za prosvjetno-pedagošku službu i regionalnim bibliotečnim matičnim službama. Djelatnost *Komisije za otvaranje knjižnica* bila je otvaranje knjižnica, popunjavanje postojećih knjižnih fondova, priređivanje književnih večeri, susreti s književnicima i izložbe knjiga. U suradnji s Koordinacijskim odborom za narodne knjižnice u NSK, radila je na programima unapređenja rada knjižnica i stvaranju bibliotečno-informacijskog sustava u općinama Socijalističke Republike Hrvatske (dalje: SRH). *Komisija za manifestacije* je priređivala *Književne susrete radnika, studenata i učenika Hrvatske*, koji nisu

²⁵ U listopadu 1991. Hrvatska je postala punopravni član Međunarodnog društva za istraživanje i poticanje čitanja (*International Reading Association - IRA*).

²⁶ Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu.

imali natjecateljski karakter. Na susretima su sudjelovali najbolji autori izabrani od posebne stručne komisije. Susreti su najčešće bili praćeni književnim radionicama na kojima se raspravljalo o problemima književnog stvaralaštva. Nakon sjednice Sabora u prosincu 1991, Odbor je preimenovan u Savjet za popularizaciju knjige.

Odbor za plesnu kulturu. U ožujku 1979. plesna kultura je izdvojena iz Odbora za glazbenu kulturu. Odbor je osnovao stalne i povremene komisije. Važan dio rada Odbora odnosio se na priređivanje seminara za plesače i voditelje grupa suvremenog plesa i ansambala društvenog plesa. Od 1963. Sabor je u suradnji sa Zavodom za prosvjetno-pedagošku službu SRH, organizirao ljetne i zimske škole folkloru za voditelje folklornih grupa, voditelje folklornih grupa naših građana u inozemstvu i iseljeništvu, a od 1981. seminare za svirače narodnih glazbenih instrumenata.²⁷ Sabor je bio najveći izdavač folklorne i plesne literature u Hrvatskoj. U suradnji s Etnografskim muzejom u Zagrebu, Sabor je radio na izdanju *Narodne nošnje Hrvatske* (hrvatske regije Like, Korčule, Krka, Istre i dr.). Sabor je ujedno izdavao edicije o narodnim plesovima hrvatskih regija i ostalih republika SFRJ. Nakon sjednice Sabora u prosincu 1991. Odbor je preimenovan u Savjet za plesnu kulturu.

Odbor za likovnu kulturu. Odbor je svojim djelovanjem obuhvaćao cjelokupni likovni amaterizam u Hrvatskoj, brinuo se o njegovom promicanju i pružanju stručne pomoći. Najznačajnija godišnja manifestacija bili su Susreti neprofesionalnih likovnih stvaratelja Hrvatske i priređivanje likovnih kolonija. Odbor je bio izdavač časopisa *Likovne novine*.²⁸ Nakon sjednice Sabora u prosincu 1991. Odbor je preimenovan u Savjet za likovnu kulturu.

Odbor za međunarodnu suradnju. Odbor je obuhvaćao međurepubličku i međunarodnu suradnju. Međurepublička suradnja usklađivala se i realizirala preko Saveza kulturno-prosvjetnih zajednica Jugoslavije i neposrednim planiranjem i programiranjem zajedničkih akcija s kulturno-prosvjetnim zajednicama republika i pokrajina. Sabor je surađivao s klubovima hrvatskih građana na privremenom radu u inozemstvu, iseljeničkim klubovima i AITA/IATA.²⁹

Komisija za izdavačku djelatnost. Izuzetno važan segment rada Sabora bilo je izdavaštvo. Sabor je imao bogatu i raznovrsnu vlastitu nakladničku djelatnost. U listopadu 1948. je pokrenut *Kulturni radnik*, časopis za društvena i kulturna pitanja, koji je kontinuirano izlazio do 1991. Preko njega su kulturno-prosvjetna i umjetnička društva upućivana u ideološke i stručne probleme kulturno-prosvjetnog rada. Časopis je poticao rasprave o važnosti i značenju odgojnog rada s mladima, te povezivanje i registriranje kritičke analize kulturnih dostignuća. Informativna glasila *Bilten*, *Informativni bilten* i *Informacije* bila su namijenjena akti-

²⁷ Nakon 1994. održavanje seminara i škola preuzima Hrvatska matica iseljenika.

²⁸ Prvi broj časopisa izašao je 1990. Nema podataka o ukidanju časopisa.

²⁹ Međunarodna organizacija kazališnih amatera AITA (*Association internationale du theatre amateur/IATA, International amateur theatre association*).

vistima iz djelokruga Sabora (u kazališnoj, glazbenoj, folklornoj, plesnoj i književnoj umjetnosti) i ostalim zainteresiranima za djelatnosti Sabora.³⁰ Sabor je objavljivao natječaje za uvrštavanje u plan izdavačke djelatnosti neobjavljenih skladbi za pjevačke zborove, puhačke, tamburaške i harmonikaške orkestre. Pored tiskanja raznih časopisa u okviru odbora Predsjedništva, Sabor je tiskao bilten, programske propozicije, kataloge, priručnike za savjetovanja, manifestacije i sl. Izdavačkom djelatnošću, tiskanjem notnog, folklornog i dramskog materijala, omogućen je bogatiji i raznovrsniji rad brojnih zborova, orkestara, ansambala, dramskih i drugih grupa, čime je od zaborava i nestanka sačuvano folklorno blago, posebice narodne nošnje Hrvatske. Sabor je tijekom godina rada uspio formirati bogatu dramsku knjižnicu za potrebe članova.

Komisija za film. Komisija je djelovala kratko i nema podataka o prestanku radom. Sačuvano je vrlo malo gradiva o radu Komisije.

Oblikovanje arhivskog fonda i njegovo sređivanje

Gradivo fonda Hrvatski državni arhiv (dalje: HDA) je preuzeo od Sabora.³¹ Obrada i sređivanje gradiva obavljani su u dva navrata. Prva faza obavljena je u prostorijama Sabora, pri čemu je gradivo identificirano te razdvojeno na sljedeće fondove: Hrvatsko seljačko prosvjetno društvo *Seljačka sloga*, Savez amaterskih kazališta i kazališnih društava Hrvatske, Savez muzičkih društava i organizacija Hrvatske i Savez ustanova i organizacija za širenje knjige Hrvatske. Zatim je obavljeno osnovno sređivanje, tj. utvrđena je struktura fonda i uspostavljene su osnovne dokumentacijske cjeline. U ovoj fazi je izlučeno gradivo kojemu je prošao rok čuvanja (uglavnom financijska dokumentacija, uvjerenja, narudžbenice, razne evidencije i sl.).³² Drugi dio obrade nastavljen je nakon što je fond preuzet u HDA. Po preuzimanju u HDA uslijedila je detaljna arhivistička obrada i sređivanje. Tijekom sređivanja ustanovljeno je da gradivo nije cjelovito, tj. iz najranijeg razdoblja (1948-1969) sačuvane su samo dvije arhivske kutije dokumentacije, dok je gradivo nastalo nakon 1969. uglavnom cjelovito. Stvaratelj nije dosljedno vodio uredsko poslovanje, pa veći dio spisa nije uruđžbiran. Uredske knjige iz toga razdoblja nisu sačuvane u cijelosti. Nedostaju evidencije spisa od 1951. do 1969. Konačna količina gradiva fonda nakon sređivanja iznosi 314 kutija i 15 knjiga. Uvjeti korištenja gradiva fonda definirani su zakonskim odredbama.³³

Osnovna karakteristika fonda Saveza je bogato i raznovrsno arhivsko gradivo. Fond sadrži materijale sjednica, izvješća o planovima i programima rada Sabora i njegovih radnih tijela, materijale manifestacija, smotri i festivala na republičkoj, saveznoj i regionalnoj razini (pozivi, propozicije za sudjelovanje na

³⁰ *Bilten* je izlazio 1952-1954, *Informacije* 1967-1976, *Informativni bilten* 1980-1986. Besplatno su distribuirani općinskim sindikalnim vijećima, članovima i KUD-ovima.

³¹ Akvizicija 45/2007.

³² Pismohrana HDA, Rješenje o odobrenju izlučivanja (Klasa: UP/I-03402107-02163; Ur. broj: 565-19-07-3).

³³ NN 105/1997. i NN 67/1999.

natjecanjima, programi nastupa, popisi prijavljenih sudionika, ocjene i prikazi stručnih odbora i žirija, izvješća o uspješnosti susreta, podaci o nagrađenim sudionicima, programske knjižice, novinski članci i bilteni), zatim materijale o seminarima, savjetovanjima, korespondenciju s KUD-ovima, srodnim kulturnim društvima i udruženjima u Hrvatskoj i svijetu i dr.

Po završetku arhivističke obrade gradiva izrađeno je obavijesno pomagalo (sumarni inventar) fonda. Osnovni kriterij za oblikovanje i određivanje arhivskih jedinica bio je djelokrug rada i organizacijska struktura stvaratelja. Gradivo je podijeljeno na šest cjelina (serija), koje su zatim razrađene na niže cjeline (podserije i potpodserije). Unutar svake cjeline gradivo je odloženo strukturno-kronološki u skladu s nadležnošću određenog tijela i poslovima kojima se bavio. Ovdje donosimo osnovnu strukturu fonda te potanje razrađenu strukturu Odbora za kazališnu kulturu.

HR HDA 1951. HRVATSKI SABOR KULTURE (1946-1991)

1. Normativni akti (1969-1991)

1.1. Pravila i statut

2. Oblici djelovanja Hrvatskog sabora kulture (1948-1991)

2.1. Skupština (1965-1989)

2.2. Plenum (1955-1958)

2.3. Zasedanja Sabora (1955-1970)

2.4. Predsjedništvo (1948-1991)

2.5. Sekretarijat (1956-1982)

2.6. Nadzorni odbor (1968-1990)

3. Radna tijela Predsjedništva (1946-1991)

3.1. Odbor za kazališnu kulturu (1946-1991)

3.2. Odbor za glazbenu kulturu (1963-1991)

3.3. Odbor za popularizaciju knjige (1966-1991)

3.4. Odbor za plesnu kulturu (1958-1991)

3.5. Odbor za likovnu kulturu (1971-1991)

3.6. Odbor za međunarodnu suradnju (1966-1991)

3.7. Komisija za izdavačku djelatnost (1953-1991)

3.8. Komisija za film (1964-1965)

4. Savez kulturno-prosvjetnih društava Hrvatske

Fragmenti (1947-1959)

5. Savjetovanja, analize i programi manifestacija (1953-1987)

6. Opći i financijski poslovi (1949-1991)

6.1. Korespondencija (1956-1991)

6.2. Završni računi (1969-1989)

6.3. Personalni dosjei djelatnika

6.4. Radna zajednica (1952-1991)

6.5. Urudžbeni zapisnik (1949-1989)

3.1. Odbor za kazališnu kulturu (1946-1991; 71 kutija)

3.1.1.	Sastanci Odbora	1969-1991.
3.1.2.	Sastanci Izvršnog odbora	1980-1983.
3.1.3.	Sastanci Sekretarijata Odbora	1969-1990.
3.1.4.	Savjeti, odbori i komisije	
	Savjet za dramsku informatiku	1978.
	Savjet za instruktivnu djelatnost	1978-1983.
	Komisija za repertoar	1966-1981.
	Komisija za scenografiju	1971.
	Komisija za omladinska i studentska kazališta	1971.
3.1.5.	Festivali, susreti i smotre dramskih amatera	
	Susreti kazališnih amatera Hrvatske	1954-1991.
	Festival dramskih amatera Jugoslavije	1956-1991.
	Upute o održavanju regionalnih smotri	1975-1989.
	Bjelovar	1954-1988.
	Banija, Lika i Kordun	1956-1991.
	Dalmacija	1946-1991.
	Karlovac/Sisak	1955-1987.
	Rijeka i Istra	1953-1991.
	Slavonija	1947-1991.
	Varaždin	1949-1985.
	Zagreb	1951-1991.
3.1.6.	Ostali susreti	
	Umjetnička radnička riječ	1970.
	Susret scenskog stvaralaštva sela	1971-1972.
	Majski susret literarnog stvaralaštva radničke omladine	1970.
	Festival malih produkcija	1991.
3.1.7.	Obrazovanje i usavršavanje voditelja dramskih skupina	
	Seminari za voditelje i članove kazališnih grupa	1972-1991.
3.1.8.	Smotre i susreti recitatora	
	Susreti recitala i recitatora Hrvatske	1971-1990.
	Susreti recitatora amatera Jugoslavije "Goranovo proljeće" ³⁴	1969-1990.
	Republički susret pionira i članova literarnih, novinarskih, dramskih i recitatorskih grupa	1974-1984.

³⁴ Vidi Čimbuk, Pero, O Goranovom proljeću, *Kulturni radnik*, 2(1973).

- 3.1.9. **Regionalni susreti recitatora Hrvatske**
Upute za održavanje regionalnih susreta 1982-1988.
Bjelovar 1973-1989.
Dubrovnik 1985-1989.
Karlovac i Sisak 1981-1983.
Rijeka 1975-1991.
Slavonija i Baranja 1980-1989.
Split 1972-1986.
Varaždin 1983-1991.
Zagreb 1980-1990.
- 3.1.10. **Obrazovanje i usavršavanje voditelja recitatorskih skupina**
Seminari za recitatore 1976-1988.
- 3.1.11. **Komisija za izdavačku djelatnost**
Sastanci Komisije 1971-1989.
- 3.1.12. **Smotre i susreti lutkara**
Susreti lutkarskih kazališta SRH 1975.
Međunarodni festival kazališta lutaka 1970-1984.
- 3.1.13. **Obrazovanje i usavršavanje voditelja lutkarskih skupina**
Seminari za voditelje i članove lutkarskih grupa 1980-1991.
Savjetovanja, stručni skupovi o kazališnom amaterizmu 1968-1991.
- 3.1.14. **Korespondencija**
Zajednica kulturno-prosvjetnih organizacija Jugoslavije 1963-1987.
Savezi KUD-ova ostalih republika i pokrajina 1959-1990.
Zajednica profesionalnih kazališta Hrvatske 1974-1981.
Udruženje dramskih umjetnika Hrvatske 1972-1984.
Festival djeteta u Šibeniku 1974-1991.
Korespondencija s ostalima 1966-1982.

Zaključak

Kulturno-prosvjetne organizacije odigrale su u prošlosti značajnu ulogu u buđenju kulturne, nacionalne i političke svijesti. Uspjeh i doprinos amaterskog umjetničkog djelovanja, unatoč stalnim materijalnim problemima, je razvijanje kulturnog života, raznovrsnost kvalitetne realizacije vrijednih kulturnih i umjetničkih programa rada, zajedništvo i razvoj međusobnih odnosa.

U radu se donosi sažet pregled raznolike djelatnosti u kojoj središnje mjesto zauzima očuvanje hrvatske folklorne, glazbene i dramske narodne baštine Sabora od osnutka do 1991. Tijekom godina plodnoga rada i djelovanja Sabor se razvio u jedinstvenu organizaciju kulturno-prosvjetnog rada namijenjenu širokim narodnim slojevima. Djelatnost je usmjerena na različite sadržaje vezane uz kulturni

amaterizam, koji je obuhvaćao tri područja: manifestacije, obrazovanje i izdavačka djelatnost. Djelatnost Sabora svjedoči o njegovom značenju u postupcima prosvjeđivanja narodnih masa. Sabor je postizao vrijedne rezultate u organiziranju i animiranju radničkog kulturno-prosvjetnog stvaralaštva i razvijao kulturne akcije, poticao razvoj kulturne svijesti i interes za kulturne vrijednosti. Zahvaljujući Saboru, kulturne manifestacije dobile su na brojnosti izvodača, publike i aktivnih sudionika, posebno u manjim i nerazvijenim sredinama. Polazeći od društveno-političkog položaja, djelokruga, nadležnosti i funkcije Sabora, kao i ukupnosti i cjelovitosti sačuvanoga gradiva, možemo zaključiti da je ovaj arhivski fond vrijedan izvor za proučavanje kulture i kulturne politike na ovim prostorima u 20. stoljeću.

Literatura

Spehnjak, K. *Javnost i propaganda. Narodna fronta u politici i kulturi Hrvatske 1945.-1952*, Zagreb 2002.

Spehnjak, K. Prosvjetno-kulturna politika u Hrvatskoj 1945-1948, *Časopis za suvremenu povijest* (Zagreb), 25, 1(1993), str. 73-99.

Ceribašić, N. *Hrvatsko, seljačko, starinsko i domaće - Povijest i etnografija javne prakse narodne glazbe u Hrvatskoj*, Zagreb 2003.

Ceribašić, N. *Krajolici nacionalnih manjina na manifestacijama kulturnog amaterizma u Hrvatskoj*, Zagreb 2005.

Bačić, D. *Hrvatski sabor kulture 1948-2003*, Zagreb 2003.

Bačić, D. Kulturno-umjetničke samoaktivnosti u SR Hrvatskoj, *Kulturni radnik* (Zagreb), 1(1987), str. 36-50.

Tomašek, A. Hrvatski pjevački savez kao čuvar narodnosnog osjećaja, *Riječi*, Matica hrvatska Sisak, 2(2000), str. 101-103.

Tomić, S. Zašto je osnovan Savez kulturno-prosvjetnih društava?, *Kulturni radnik* (Zagreb), 1(1948), str. 11-13.

Jelić, V. Prosvjetno kulturni rad na selu, *Kulturni radnik* (Zagreb), 1-2(1954), str. 142-146.

Summary

FROM THE UNION OF CULTURAL AND EDUCATIONAL ASSOCIATIONS OF CROATIA TO THE CROATIAN CULTURAL ASSOCIATION (1948-1991): CONTRIBUTION TO THE HISTORY OF ARTISTIC AND CULTURAL INSTITUTIONS IN CROATIA

The article deals with archival fonds of the Croatian Cultural Association, preserved in the Croatian State Archives. Data on social context of establishing the Union of Cultural and Educational Associations of Croatia are presented, and the Union's organizational changes and activities described. The chapter related to the processing of the archival fonds contains data on extraction of materials for other fonds, ending with final plan of series with an example of formation of sub-series. Due to social and political significance of the Croatian Cultural Association, its domain, jurisdiction and purpose, and to well preserved materials, the fonds is relevant source for research of the culture and cultural politics in the region during the 20th century.

Key words: *Union of Artistic and Cultural Associations, Croatian Educational Association, Croatian Cultural Association, cultural amateurism, music, folklore, dramatics, Croatian State Archives*